

BERLİN SORUNU

(1944 - 1972)

Dr. Şükrü S. GÜREL

1871 yılında Almanya'nın Başkenti olan Berlin, II. Dünya Savaşının sonuna dek Avrupa'nın önemli bir merkezi idi. II. Dünya Savaşından sonra ise soğuk savaşın en tedirgin edici odak noktalarından biri oldu. Almanya'nın dörtlü işgali gerçekleşikten sonra, savaş içinde tasarlandığı gibi, Berlin, Sovyetler Birliği işgal bölgesinin içerisinde ve batılı işgal bölgelerinin 110 mil uzağında bulunmasına rağmen, tıpkı Almanya'nın tümü gibi dörtlü bir işgal altına girdi. 1946 yılından sonra şehrin giderek ikiye ayrılması ile Sovyet işgal bölgesi ortasında kalan Batı Berlin «adası», doğu-batı ilişkilerinde belli zamanlarda çatışma noktası haline geldi.

Aslında, Berlin sorunu, Almanya ve Avrupa güvenliği sorunlarıyla iç içedir ve tarihsel gelişimi de bunlara koşut olmuştur. Berlin konusunu ayrı bir «sorun» olarak incelemenin anlamı ise, bu şehrin, Almanya ve Avrupa'nın II. Dünya Savaşı sonrasındaki bölünmüşlüğüne kendi görüntüsünde somutlaştırmış olmasında ve soğuk savaş cephelerinin Berlin konusunda, bu bölgeyi ayrı bir birim kabul eder şekilde tutum takınmalarında yatar.

I — SORUNUN KÖKENİ

Savaş içindeki müttefikler arası görüşmelerle Almanya'nın savaştan sonraki durumuna ilişkin tasarımlar yapılmıştı. 12 Eylül ve 14 Kasım 1944'de, A.B.D., İngiltere ve Sovyetler Birliği, Berlin'in özel bir işgal statüsü olmasını, yani hiç bir işgal bölgesi içine girmeyecek bir Büyük Berlin bölgesinin üçlü işgal altında bulundurulmasını kararlaştırdılar. Fransa'nın da işgal yönetimine katılmasını öngören 1 Mayıs 1945 tarihli değişiklikte, 1944-45 An-

iaşmaları, Berlin'in dördlü işgalini öngörüyordu¹. Fakat, Berlin konusundaki ilk ayrıntılı düzenleme ,dört işgalci devletin, yani A.B.D., İngiltere ,SSCB ve Fransa'nın, 5 ve 26 Haziran 1945'de yayınladıkları ortak bildirimlerde yer alır.² Buna göre Berlin'in ortak işgal ve idare altındaki Almanya'nın başkenti olarak müttefiklerin ortak idaresinde bulundurulması, yani *Müttefik Kommandatura*'nın denetimine bağlanması öngörülüyordu. Berlin bölgesi, «Büyük Berlin Toprağı» olarak tanımlanıyor ve *Müttefik Kommandatura*'nın yetkilerinin 15 günlük devreler halinde, Berlin'in dört işgal bölgesi komutanlarınca değişerek kullanılması kabul ediliyordu. *Müttefik Kommandatura*, Almanya'nın tümünü denetleyen *Müttefik Denetim Komisyonuna* karşı sorumlu olacaktı. Ayrıca, bu bildirimlerle açıkça, Berlin'in hiç bir işgal bölgesine girmediği ve işgal bölgesi komutanlarının ayrı ayrı aldıkları kararların Berlin için hiç bir geçerliği olmadığı kabul ediliyordu.

Fakat, savaşın sonunda Berlin, Sovyet Kızılordusu tarafından işgal edilmiş bulunuyordu. Ayrıca fiili olarak Almanya'nın işgali de daha önceki dördlü düzenlemelere aykırı şekilde gerçekleşmişti. Sovyetler ile ABD arasında biran önce askeri kuvvetlerin daha önce kararlaştırılmış bulunan asıl işgal bölgelerine çekilmeleri ve Berlin'in ortak işgalinin başlatılmasına ilişkin görüşmeler sürdürülürken, İngilterenin değişik bir tutum takındığı görülmüyordu.

4 Haziran 1945'te, Churchill, Truman'a gönderdiği bir mesajda Amerikan askeri kuvvetlerinin asıl işgal bölgelerine çekilmelerinin tehlikeli olabileceğini bildiriyordu. Truman ise, Churchill'e yanıtında, «Almanya'daki işgal bölgelerinin Roosevelt ile sizin ayrıntılı görüşmeleriniz sonunda ortaya çıktığını bilerek, Sovyet işgal bölgesindeki kuvvetlerimizin asıl işgal bölgesine çekilmesini başka sorunların çözümü yolunda baskı uygulamak için erteleme-yeceğiz» diyordu. Churchill ise, Truman'ı «Roosevelt ile benim aramda işgal bölgesine ilişkin ayrıntılı görüşmeler geçtiği doğru değildir; yalnızca Quebec Konferansı'nda bu konuya kısaca değinmiştik ama ayrıntıları teknik personele bırakmıştık» diye yanıtladıktan sonra, Truman'ın kararına uymak zorunda olduğunu bildiriyordu.³

(1) 12 Eylül ve 14 Kasım 1944 tarihli iki protokol ve 1 Mayıs 1945 değişikliği için bkz: W. Meidelmeyer ve G. Hindrichs (Eds.), **Documents on Berlin, 1943-1963**, München, R. Oldenburg Verlag, 1963, s. 2-5.

(2) *Ibid.*, s. 10-15.

(3) Harry S. Truman, **Memoirs - Year of Decisions, 1945**, Vol. I, New York, Signet, 1955, s. 335-338.

15 Haziran'da ise, Truman, Stalin'e gönderdiği bir mesajda, 21 Haziran'da Amerikan kuvvetlerinin kendi işgal bölgelerine çekilmeye başlayacaklarını ve aynı zamanda Berlin'in ortak işgaline başlanılmasını öneriyordu. Stalin'in Truman'a gönderdiği yanıtta, Zhukov ve öteki komutanların Sovyetler Birliğine gitmiş bulunmalarından ve Berlin'in mayınlardan temizlenmesinin bitmemesinden ötürü, Amerikan kuvvetlerinin işgal bölgesine çekilmesinin ve Berlin'in ortak işgalinin en erken Temmuz'da başlatılabileceği belirtiliyordu. Truman, 19 Haziran'da Stalin'e, Amerikan kuvvetlerine 1 Temmuz'da harekete geçme emrini verdiğini bildiriyordu.⁴ 4 Temmuz 1945'de ilk İngiliz ve Amerikan birliklerinin şehre girmesiyle Berlin'in ortak işgali başladı.

5 Haziran 1945 bildirisinde, Berlin'in üç batılı devlet işgali altında bulunan bölgesi ile, bu üç devletin asıl işgal bölgeleri arasındaki ulaşımına değinilmemişti. Fakat, Sovyetler Birliği'nin isteği ile üç Batılı devlet Berlin'deki işgal bölgelerini, asıl işgal bölgelerinden beslemeği kabul etmişlerdi. Böylece, Sovyet işgal bölgesinin içinde kalan Berlin'in batı bölgesinin, 110 mil ötede olan asıl Batılı işgal bölgeleri ile olan ulaşımı önem kazanıyordu. 30 Kasım 1945'de, *Müttefik Denetim Konseyi* Berlin'e Hamburg, Bückeburg ve Frankfurt'tan olmak üzere üç hava koridoru kabul etti.⁵ Fakat, Berlin'e batıdan olan ulaşım, 1971'e gelinceye dek hiç bir kesin ve ayrıntılı çözüme kavuşturulmadı ve Berlin sorununun başlıca görünür unsuru oldu.

II — SOĞUK SAVAŞ VE BERLİN SORUNU (1945 - 1955)

II. Dünya Savaşından sonra, savaş içindeki işbirliği havasının giderek dağılması ve bir yanda ABD, diğer yanda da SSCB çevresinde ikili bir bloklaşma sürecinin başlaması ile, «soğuk savaş» ortamına girildi. Bölünmüş bir Almanya ve Berlin, bu çatışmanın odak noktaları oldular.

A — Şehrin Bölünmesi :

13 Ağustos 1946'da Berlin *Müttefik Komandatura'sı* Büyük Berlin Geçici Anayasası'nı onayladı. Bu geçici anayasaya göre, Büyük Berlin «Toprağı» ayrı bir siyasal birim olarak tanımlanıyor ve

(4) *Ibid.*, s. 338-339.

(5) *Documents on Berlin*, s. 36-37.

bu birimin «vatandaşları»nın hakları düzenlendikten sonra, genel, eşit, doğrudan ve gizli seçimlerle işbaşına gelecek bir Şehir Meclisi (*Stadtverordnetenversammlung*) ve bu meclisin seçeceği *Magistrat* adlı bir yönetim biriminin kurulması öngörüliyordu. Bu metne göre, Büyük Berlin yönetimi *Müttefik Kommandatura*'nın altında bir birim sayılıyor ve Şehir Meclisi ve *Magistrat*'ın bütün kararlarının *Kommandatura* kararlarına uygun olması gerektiği belirtiliyordu. Ayrıca, şehir yönetimini yürütenler arasındaki herhangi bir değişikliğin de *Müttefik Kommandatura* tarafından onaylanması gerekli kılınıyordu.⁶

1945 yılı içinde çeşitli müttefikler arası görüşmelerde, Almanya konusu anlaşmazlık kaynağı olmuştu. Batılılar Almanya'da önce bir ekonomik bütünleşmenin gerçekleştirilmesini savunurken, Sovyetler Birliği siyasal bir birleşmeden yana idi.⁷ 1946 Nisanında Sovyetler, kendi işgal bölgelerindeki partileri birleştirerek, Alman Sosyalist Birlik Partisini kurdular.

1946 Ekimindeki Büyük Berlin Şehir Meclisi seçimlerine böyle bir ortamda gelindi. Gerçi seçimler Büyük Berlin Geçici Anayasasına uygun şekilde yapıldı ama, bu geçici yasayı hep birlikte hazırlayan işgalci devletler, 1946 seçimlerinden sonra adım adım şehrin bölünüşünü hazırladılar. Seçim sonuçlarına göre, Berlinlilerin % 80.2 si üç partiye (Sosyal Demokrat, Hristiyan Demokrat ve Liberal Demokrat partiler) oy verirken, geçerli oyların ancak % 19.8'i Alman Sosyalist Birlik Partisine veriliyordu.⁸ Seçimin böyle bir sonuç vermesi, Berlin'de Sosyalist Partinin geleceği için hiç de umut verici nitelikte değildi ve bu durum Sovyetleri siyasal birleşim konusunda umutlandıramazdı. Hele 2 Aralık 1946'da ABD ve İngiltere'nin işgal bölgelerini birleştirme kararı almalarından, 1947 Mayısında ise işgal bölgelerinin ekonomik birleşimini kararlaştırmalarından sonra, Berlin'in ikiye bölünmesinin kesinleşmesine bir kaç adım kalmış oluyordu.

1947 Mart'ında *Truman Doktrininin*, Haziran'da ise, *Marshall Plânının* ilânından sonra artık batılı devletlerin «ayrı bir Batı Almanya» esasına ilişkin tutumları açıkça belirlemeye başlamıştı. 1948 başında Sovyet işgal komutanı Sokolovski'nin, Potsdam hükümlerine aykırı olduğu gerekçesiyle Batılı işgal bölgelerinin birleştirilmesinin iptalini istemesine, Batılıların yanıtı Şubat 1948'de ortak

(6) Geçici Anayasa için bkz: **Documents on Berlin**, s. 28-30.

(7) **Ibid.**, s. 54-55.

(8) **Ibid.**, s. 360.

kararnamelerle batıda ayrı yargı organları kurmak oldu. Yine aynı ay içerisinde Batılı Müttefikler, Londra Konferansı'nda, Almanya ve Berlin konusunda SSCB'nin hiç bir katılımı olmadan kararlar aldılar. Nihayet, 20 Mart 1948'de, Sovyet İşgal Bölgesi Komutanı Mareşal Sokolovski, Denetim Konseyinden çekildi ve işgalin en yetkili organı işlemez duruma geldi.⁹ Buna koşut olarak Berlin *Müttefik Kommandatura'sı* da fiilen sadece Berlin'in üç Batılı devlet işgalı altındaki bölgesini denetleyebiliyordu. Böylece, artık Almanya için olduğu gibi, Berlin için de «dörtlü işgal ve yönetim» *de facto* olarak ortadan kalkmış oluyordu. *Müttefik Kommandatura* artık sadece üç Batılı devletin işgal bölgelerini denetleyebilirken, Berlin'in doğu kesimi ayrı bir işgal yönetimi altında, SSCB'nin elinde kalıyordu.

B — Abluka ve Sonuçları :

1948 Mart'ında, Sovyetler batı işgal bölgelerinden Berlin'in batı kesimine gelen askeri demiryolu ulaşımını denetlemek istediler. Buna Batılılar kesinlikle karşı koydu.¹⁰ Fakat 10 Nisan'dan başlayarak ABD ve İngiliz personel ulaşımı havadan yapılmaya başlandı.¹¹

Sovyetlerin, batıdan Berlin'in batı bölgelerine olan ulaşım konusunda kesin bir tutum takınmaları ise, Batılı müttefiklerin Almanya ve Berlin konusundaki ayırıcı tutumlarının belirginleşmesi ile gerçekleşti. 1948 Haziranında Batılılar, bir bildiri ile, kendi işgal bölgelerinde «özgür ve demokratik bir Almanya»nın kurulması yolundaki kararlarını açıkladılar. 18 Haziran 1948 de ise batı işgal bölgelerinde ayrı bir para sistemi kuruldu. Gerçi, bu karar ilk önce sadece batılı işgal bölgelerini içine alıyor ve Berlin'i kapsamıyordu¹² ama, batıda ayrı bir Alman devletinin kuruluşu hakkında Sovyetlerin hiç bir şüphesini bırakmıyordu ve Sovyet tepkisini davet ediyordu. Zaten bu sırada ABD'nin başkanlık seçimleri telaşı içinde bulunuşu, İngiltere'nin ekonomik durumunun hiç de iç açıcı olmayışı ve asıl önemlisi de Batı Berlin'in Sovyet işgal bölgesi ortasında bir «ada» niteliğinde olması, Sovyetlerin Alman-

(9) *Ibid.*, s. 55-56.

(10) *Ibid.*, s. 56-57.

(11) *The Berlin Question*, Munich, R. Oldenburg Publishers, 1964, s. 10.

(12) *Documents on Berlin*, s. 58.

ya konusunda bir baskı unsuru olarak Berlin'e olan ulaşımı kullanmalarını kolaylaştırıyordu.

Sokolovski, 19 Haziran'da yayınladığı bir bildiri ile, Batı işgal bölgelerinde yürürlüğe konulan yeni paraların Sovyet işgal bölgesine ve Büyük Berlin bölgesine sokulmasını yasaklıyordu. 22 Haziran'da Batılı işgal komutanlarına birer mektup gönderen Sokolovski, Batılıların yaptığı «para reformunun» Büyük Berlin bölgesinde yeni bir para biriminin dolaşımını başlatmasını gerektirdiğini ve bunun Batılı komutanlarca engellenmemesini istediğini bildiriyordu. 23 Haziran'da Batılılar, Berlin'in kendi işgalleri altındaki bölgesini de «para reformu» kapsamına aldılar. Aynı gün, Sovyet işgal bölgelerinde «Sovyet para reformu» da yürürlüğe girdi.¹³ Böylece Berlin, iki ayrı para biriminin, iki ayrı bölgede dolaştığı bir bölünmüş kent durumuna giriyordu.

23-24 Haziran 1948 gecesinden başlayarak, Berlin'in Batılı işgali altındaki Batı bölgesi ile, Almanya'nın Batılı işgali altındaki öteki bölgeleri arasındaki ulaşım, Sovyetler Birliği tarafından engellenmeye başlandı.¹⁴

Böylece kara ulaşımı kesilince Batı Berlin'e olan ulaşım havadan sağlandı ve ablukanın sonuna dek 2.1 milyon tonluk her çeşit ihtiyaç malı 277.728 uçuşla Batı Berlin'e taşındı.¹⁵

Batı Berlin'in Sovyetlerce ablukası devam ederken, Almanya'nın kesinlikle ikiye ayrılışı konusunda adımlar da hızlanmıştı. Temmuz başında Batı işgal kuvvetleri Askeri Valileri, Frankfurt'ta bir törenle Batı Alman eyaletleri yöneticilerine bir Batı Alman Anayasası yapılması yolunda izin veridiler. Eylül başında ise ilk Parlamento Konseyi toplantısı K. Adenauer başkanlığında yapıldı ve Anayasayı hazırlama çalışmaları başladı.

Ayrı bir Alman devleti kurulması yolunda bu adımlar atılırken Berlin'in ikiye ayrılmışlığını perçinleyen gelişmeler de buna koşut olarak yürüyordu. Örneğin, 1948 Mayısında Berlin'in Batı kesiminde Bağımsız Sendikalar Organizasyonu kurulmuş ve Hür Berlin Üniversitesi açılmıştı. Ağustos'ta ise Batı Berlin Polis Örgütü kuruldu ve nihayet, 6 Eylül 1948'de bir solcu gösteri bahane edilerek Berlin'in doğu kesiminde çalışmalarını sürdürmekte olan Şehir Meclisi batıya taşındı.

(13) *Ibid.*, s. 59-65.

(14) *Ibid.*, s. 66.

(15) *Berlin, Facts and Figures*, Berlin, 1960, s. 5.

Artık Berlin'in fiili bölünmüşlüğüne siyasal ve hukuksal bölünme de ekleniyordu. Şehir Meclisi sadece batı bölgeleri için işler duruma girdikten sonra, Kasım sonunda şehrin doğu kesiminde Şehir ve Bölge Temsilcileri Olağanüstü Kurulu toplandı ve Doğu Berlin için ayrı bir şehir yönetimi (*Magistrat*) kuruldu. 1948 yılının sonuna gelindiğinde artık şehrin bölünmüşlüğü her bakımdan kesinleşmiş, Batı Berlin'de seçimler yapılmış, 1947'de Sovyetlerce veto edilen Ernst Reuter, 7 Aralıkta batıda Belediye Başkanı seçilmişti.

Batı Berlin'in abluka altına alınması ile Berlin sorunu artık bir işgal politikası sorunu olmaktan çıkıp, bir uluslararası bunalım haline dönüşmüştür. Abluka, soğuk savaş ve ABD — SSCB ayrılığını daha da kötü bir safhaya sokmuş ve pek yakın bir gelecekte Almanya'nın siyasal bölünmesini kolaylaştırmıştır. Ablukanın salt Berlin açısından sonuçları ise, kentin artık kaçınılmaz şekilde ikiye ayrılması ve Doğu ve Batı kesimlerinin Batılıların abluka sırasında çektikleri zorluklardan ders alarak batıya ayrı kent hizmeti tesisleri kurmaları sonunda, kent hizmetleri bakımından bile ayrı birer birim haline gelmesi yönünde olmuştur. Fakat bu sırada kent herşeye karşın yine de ortak bir ekonomik ve sosyal yaşama sahiptir. Kentin iki kesimi arasında hiç bir ortaklık kalmaması, bundan sonraki gelişmelerle yavaş yavaş oluşmuştur.

4 Mayıs 1949'da Sovyetlerle Batılıların B.M. delegeleri aracılığı ile New York'da imzaladıkları bir anlaşma ile ablukanın kaldırılması kararlaştırıldı. 12 Mayıs 1949'da abluka kalktı ve Batı Berlin'e normal yollardan ulaşım yeniden başladı.¹⁶

C — Bölünmüş Bir Almanya İçinde Berlin :

1949 Yazına gelindiğinde batıda, Federal Alman Cumhuriyeti Anayasası yürürlüğe girmiş (23 Mayıs), Federal Meclis, Cumhurbaşkanlığı, Şansölye seçimleri yapılmış, kabine belirlenmiş ve artık batıda ayrı bir devlet kurulmuştu. Buna tepki olarak oluşan bir gelişimle de 7 Ekim 1949'da Doğu Almanya'da Demokratik Alman Cumhuriyeti kuruldu. Doğudaki yeni cumhuriyetin başkenti olarak Berlin saptandı. Doğal olarak Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin başkenti, Berlin'in Sovyet işgali altında bulunan doğu bölgesi oluyordu.

Batılı müttefikler, Batı Berlin bölgesini resmî olarak Federal

(16) Bkz: *Documents on Berlin*, s. 100-101.

Almanya'ya bağlamadılar. Ayrıca, Federal Almanya'ya bağımsızlığı «akdi» olarak verilirken, Batılıların Berlin'in kendi işgalleri altındaki bölgesine verdiği haklar birer «bağış» niteliğinde oldu. Yani, Batılı üç devlet, Federal Almanya'nın kuruluşundan sonra da, Berlin'in özel durumunu sürdürmek kararında idiler.

Böylece, Batılı müttefikler, bir yandan Batıda yeni bir devlet kurarlarken, öte yandan da, Berlin'in işgal statüsünü bozmayacaklarını, ancak Batı Berlin'de kurulmuş olan «demokratik» yönetim kurumlarına «otonom» haklar vereceklerini belirttiler.¹⁷ Federal Almanya Anayasasında Berlin'in tümünün bir Federal Devlet «toprağı» olduğunun ileri sürülmesine ve Federal Anayasa Mahkemesinin bu yolda kararlar almasına karşın, Batılı devletler, her fırsatta Berlin'in dörtlü işgal statüsünün sürdürüldüğünü belirttiler. Bu arada Federal Devlet, «Bütün Alman halkı»nı temsil ettiğini ileri sürüyor ve Berlin Şehir Meclisi temsilcileri (bazı oy kısıtlamalarıyla) Federal Meclis'de (*Bundestag*) yer alıyordu.¹⁸

Batıdaki bu durum, doğuda da benzerliklerle yer alıyordu. Demokratik Alman Cumhuriyeti Anayasası Berlin'i başkent olarak saptarken, Sovyetler Birliği, tıpkı Batılı müttefikler gibi, Berlin'de dörtlü işgal statüsünün sürdürüleceğini belirtiyordu.

Almanya'nın ikiye bölünmesinden sonra, ne Batılılar, ne de SSCB, Almanya'nın birleşmesi konusunda olumlu adımlar atmaya yanaşmadılar. Sonunda da, önce Federal Almanya Batılı ittifak sistemi içine alındı, daha sonra da Demokratik Alman Cumhuriyeti, Varşova Paktı içinde yer aldı. Bölünmüş bir Almanya olunca, artık Berlin'in ikiye ayrılmışlığının devamı da kesinleşiyordu. Nitekim Federal Almanya'nın yaptığı ilk resmî anlaşma olan 15 Aralık 1949 ABD ile Ekonomik İşbirliği Anlaşması'na Batı Berlin konusunda da hükümler konuluyor ve 1962 ye dek Batı Berlin'e 11 milyon 300 bin mark tutarında Batılı yardımı gidiyordu.¹⁹ Böylece, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin başkenti olarak zaten Doğu Alman Devleti ile açık ilişkileri olan Doğu Berlin'in yanısıra, Batı Berlin de gittikçe daha fazla batıya bağlanıyordu.

Bu fiili durumun yanısıra, hukuksal alanda da Batı Berlin'in

(17) Bkz. «14 Mayıs 1949 Bildirisi», *Ibid.*, s. 108-109.

(18) Örneğin 15 Mayıs 1949'da, Berlin Şehir Meclisi Federal Alman Anayasasını kabul ettiğini bildiriyordu. Federal Alman Anayasası (1949) 23. maddede, Büyük Berlin «toprağını» Anayasanın geçerli olduğu bölgeler arasında sayıyordu. Bkz. *Ibid.*, s. 112-113.

(19) *The Berlin Question*, s. 17; *Documents on Berlin*, s. 118.

Federal Almanya'ya bağlanması yolunda adımlar atıldı. «Berlin Toprağı Hakkında Federal Kanun» gibi Federal yasaların yürürlüğe girmesi ve tüm Federal yasaların özel birer Berlin fıkrası ile çıkartılması bunun örnekleridir. 1 Eylül 1950'de kabul edilen Berlin Anayasasına göre, iki meclisli bir parlamento kuruluyor ve bu, fiilî olarak yalnız Berlin'in batısındaki 12 bölge (*district*) de geçerli olsa bile, tüm Berlin'in tek yasal organı olarak kabul ediliyordu. Berlin Anayasasının 1. maddesine göre Berlin, Federal Devletin bir «toprağı» olarak kabul ediliyor ve Federal Yasaların, Berlin Parlamentosu tarafından onaylandıktan sonra Berlin'de geçerli olacağı belirtiliyordu. Ayrıca tüm Federal Yüksek Mahkemeler Berlin için de bağlayıcı sayılıyordu ve Berlin dış ilişkilerinde Federal devletçe temsil ediliyordu²⁰. Bütün bunlara karşılık, aynı yasalara göre, *Müttefik Kommandatura* yetkilerini sürdürüyor ve 1946 Büyük Berlin Geçici Anayasa'sındaki durumunu koruyordu.

Bütün bunlara karşın, Berlin, bazı yönlerden bir kent olarak bütünlüğünü koruyordu. Doğudan başlayıp batıya geçerek şehri dolaşan bir tren servisi, doğudan her gün normal işleri için batıya gidip gelen Doğu Berlin'liler, bunun örnekleridir. Ancak, Batılılar, abluka sırasında doğan zorlukları gözönüne alarak, aslında tümü doğudaki tesislerden sağlanan elektrik, su, havagazı gibi kent hizmetleri için batıda yeni tesisler kurarak Batı Berlin'in yeni zor durumlarla karşılaşmasını önlemek istediler.

Bu sırada, doğuda kurulan yeni devletten, büyük bir toplumsal değişimin ilk sıkıntılarına katlanamayanların, çoğunlukla Doğu Berlin'den Batı Berlin'e geçmek yoluyla, batıya kaçıışı oldukça hızlanmış durumdaydı. Bu durum, zaten işgücü sıkıntısı içinde bulunan Demokratik Alman Cumhuriyeti için ciddi bir sorun yaratıyordu. Federal Almanya'nın Batı ittifak sistemi içine alınması yolundaki Batılı kararlarına ve Federal Almanya'nın 26 Mayıs 1952'de Avrupa Savunma Topluluğu Antlaşmasına katılmasına bir tepki olarak SSCB, işgal bölgesinin sınırlarını tümüyle kapatıyordu. Fakat, 1949'da 75.800, 1952'de 171.300 kişi batıya geçmişken, 1953'de bu rakam 331.000'e yükseliyordu.²¹ Bütün bunlara 17 Haziran 1953'de Doğu Berlin'de çıkan toplum olayları da eklenirse, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin ne denli güç durumda bir devlet olduğu anlaşılır. Demokratik Alman Cumhuriyeti açısından, Doğu

(20) Berlin Anayasası için bkz: *Documents on Berlin*, s. 122-123.

(21) *The Berlin Question*, s. 20. 1949 sonbaharından 1961 yazına dek doğudan batı'ya sığınanların toplamı 2,660,600 kadar oldu. Bkz: *Documents on Berlin*, s. 361.

Berlin'in kendi toprakları içerisinde bir batılı «ada»sı oluşu ve hele kalifiye işgücünün batıya kaçışında başlıca yol olarak Batı Berlin'in kullanılışı, önemli sorunlar yaratıyordu.

Bu durumda SSCB, bir yandan Demokratik Alman Cumhuriyeti'ne ekonomik alanda yardım ederken, diğer yandan da, bu devletin Batılılarca bir siyasal birim olarak tanınması isteğindediydi. 1954 Mart'ında, SSCB, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin «bağımsız bir devlet olarak tanınmasını ve devletin Federal Almanya ile olan ilişkilerinde bağımsız olduğunun kabul edilmesini», Batılı devletlerden istedi. Batılılar ise, bu istekleri olumsuz yanıtlayarak, serbestçe seçilmiş ve yasal olarak kurulmuş tek Alman Hükümeti olarak Federal Hükümeti tanıdıklarını bildirdiler. Fakat Sovyetlerin, Demokratik Cumhuriyetin Batılılarca tanınması yolundaki istekleri bundan sonra da devam edecektir. 1955 sonrasında uluslararası koşulların değişmesiyle, bu konuda olduğu gibi, uluslararası alandaki yeni Sovyet istekleriyle de ilgili olarak, Berlin konusunun bir baskı aracı olarak kullanılması kolaylaşıyordu.

III — GEVŞEYEN SOĞUK SAVAŞ İÇİNDE BERLİN

A — 1955 Sonrasında Uluslararası Ortamda Değişmeler :

1955 yılına gelindiğinde, ABD dış ticaretinin açık verdiğini ve bu nedenle de, ABD'nin dış yardımlarını azaltmak zorunda kaldığını görüyoruz. 1957'de Sovyetlerin başarılı uzay deneyi sonucunda, ABD, askeri alanda da o zamana dek sürdürdüğü üstünlüğünü kaybetmeğe başlıyor ve «çevreleme politikası» anlamını yitirmeğe başlıyordu. ABD'nin müttefikleri arasında artık ABD'nin güvenlik garantileri konusunda şüpheler uyanıyor ve NATO içinde Avrupa devletlerinin sivrilme çabaları başlıyordu. İşte bu durumda, üstünlüğünü yitiren ABD karşısında Sovyetlerin tutumu artık Avrupa'daki *status quo*'yu kabul ettirebileceği bir zirve konferansının toplanması yolunda baskılarını arttırmak olacaktı. Sovyetlerin Batılıları bir zirveye zorlamak için kullanabilecekleri en uygun araç da, doğal olarak, Batı Almanya ile ulaşımı hâlâ düzenlememiş olan Batı Berlin «ada»sı idi. Bunun yanı sıra, daha ekonomik sıkıntılar içinde olan Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin Batılılarca tanınması ve özellikle Batı Berlin'in bu devletin ortasında işgücünün devamlı dışarıya aktığı bir «gedik» durumundan çıkartılması da önemliydi.

Uluslararası dengede Sovyetlerin artık ağır basmaya başlamasında, askeri nedenlerin, yani *Sputnik* dolayısıyla ortaya çıkan «roket» üstünlüğünün yanısıra, 1956 Orta Doğu bunalımından sonra Batı aleyhine artan Sovyet prestiji de rol oynuyordu. 1958 Berlin bunalımına böyle bir uluslararası ortamda gelindi.

B — 1958 Berlin Bunalımı :

1958'de, SSCB'nin Berlin konusunda Batıya karşı çok sert bir tutum takınmasının nedenleri olarak, kısaca, şunları sayabiliriz :

- 1 — Sovyetlerin artık uluslararası dengede ağır basmaya başlamaları;
- 2 — Sovyetlerin Avrupa'nın doğusunda bir tarafsız kordon yaratma çabalarına Batılıların kesinlikle sırt çevirmesi;
- 3 — Batılıların Federal Almanya'ya çekirdekli silâh ^{nuclear} verme kararı almaları ve Sovyetler Birliği'nin Federal Almanya'nın çekirdekli silâh sahibi olmasını kesinlikle önleme kararında olması;²²
- 4 — Sovyetlerin Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni Batılılara tanıtmaya ve Batı Berlin yoluyla bu devletin sürekli olarak işgücü kaybetmesini önlemeyi istemeleri;
- 5 — Sovyetlerin, Çin Halk Cumhuriyeti'ne o sıralarda yönelttikleri «Sosyalist kampta sarsılmaz birlik» politikasına koşut olarak Batıdaki durumlarını sağlamlaştırma istekleri;²³

Nihayet en önemli neden :

- 6 — Sovyetlerin mutlaka batı ile bir zirve toplantısına oturmak ve *status quo*'yu konuşmak istemeleri.

Bunalıma ilk adım 10 Temmuz 1958'de Alman Sosyalist Birlik Partisinin 5. Kongresinde atıldı. Ulbricht yaptığı konuşmada, «Berlin Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin ortasında bir soğuk savaş adasıdır... (burada) durum derhal normalleştirilmelidir» dedi. 10 Kasım 1958'de ise, Khrushchev, «Batılılar, Postdam kararlarına aykırı olarak Federal Almanya'yı silâhlandırmaktadırlar, bu durum karşısında SSCB, Doğu Berlin'deki yetkilerini Demokratik

(22) Adam B. Ulam, *Expansion and Coexistence*, New York, Frederick and Praeger, 1968, s. 619.

(23) *Ibid.*, s. 620.

Alman Cumhuriyeti'ne terkedecektir» diyerek, Berlin sorununu Batı ile Demokratik Alman Cumhuriyeti arasında bir çatışma durumuna getirmek istedi. Khrushchev ayrıca Batı Berlin'deki işgal durumuna son verilmesini ve böylece Demokratik Alman Cumhuriyetinde durumun normalleştirilmesini de istiyordu. Doğu Berlin, DAC'ne bırakıldıktan sonra, Batı, Berlin'e geçiş sorununu DAC ile görüşmek zorunda kalacak ve DAC'ye karşı girişilen herhangi bir saldırı hareketi de SSCB'ye karşı girişilmiş sayılacaktı²⁴.

Fakat bunalımı yaratan en önemli adım, 27 Kasım 1958'de SSCB'nin üç Batılı devlet ve iki Almanya'ya gönderdiği notalarla atıldı. SSCB bu notalarla «Batı Berlin'in silâhsızlandırılmış bir serbest şehir halinde dört devlet garantisi ve Birleşmiş Milletler denetimi altına konulmasını» istiyordu.²⁵ Ayrıca SSCB'nin bu konuda «altı aya kadar» bir çözüme varılamazsa Berlin ve çevresindeki haklarını Demokratik Alman Cumhuriyeti'ne devredeceğini belirtmesi notalara bir «ültimatom» niteliği veriyordu. Sovyetler, haklarını DAC'ne devrettikten sonra, Batılı devletler ve Federal Almanya'nın Berlin'e ulaşım düzeni konusunda bu devletle anlaşmaları gerekeceğini de belirtmeyi ihmal etmiyordu. Aslında Sovyetler, silâhsızlanma ve Avrupa *status quo*'sunu; buna bağlı olarak da Almanya sorununu görüşmek üzere bir zirve toplantısı istiyorlardı. Eğer Batı buna yanaşmazsa SSCB Demokratik Alman Cumhuriyeti ile bir barış antlaşması imzalayacak ve Batılılar, Khrushchev'in değişiyile, «... kara, hava veya su yollarından...» Batı Berlin'e geçiş haklarını yitireceklerdi.²⁶

Sovyetler Birliği ve öteki Doğu bloku devletlerinin Berlin sorununu yeniden gündeme getirmelerinin nedenlerini bir kaç noktada toplamak olanaklıdır²⁷:

- 1 — ABD, 1958'e dek Batı Berlin'e 600 milyon dolar akıtmış ve burayı, sosyalist bir devletin ortasında «parlayan bir kapitalist merkez» durumuna sokmuştu. Batı Berlin, sosyalist hamlenin ilk aşamasındaki bir devletin ortasında, tedirginlik veren bir «lüks adası» oluşturuyordu.
- 2 — Daha önce de belirtildiği gibi, sosyalist bir toplumsal ör-

(24) D.F. Fleming, **The Cold War and its Origins, 1917-1960**, Vol. II (1950-1960), New York, Doubleday, 1961, s. 947.

(25) David and Diane Heller, **The Berlin Wall**, New York, Walker and Co., 1963, s. 11-12. Notanın metni için bkz: **Documents on Berlin**, s. 180 vd.

(26) Ulam, **op. cit.**, s. 632-633.

(27) Fleming, **op. cit.**, s. 948.

gütlenmenin ilk sıkıntı ve bunalımları, çoğu genç ve yetenekli kişilerden oluşan bir işgücü ordusunun Batı Berlin yoluyla DAC'den gitmesini kolaylaştırıyordu.

3 — Batı, Berlin'de, «düşman hatlarının» 110 mil içinde bir casusluk merkezi edinmiş bulunuyordu.

Tüm bunlardan önemlisi olarak da :

4 — Federal Almanya silâhlanmaya başlamıştı ve yakında ABD'nin bu devlete çekirdekli silâhlarla ilgili malzeme ve bilgi vermesi söz konusuydu. Sovyetler, Federal Almanya'nın silâhlanmasına, hele çekirdekli alanda silâhlanmasına, kesinlikle izin vermemek niyetindeydi ve bunu engellemek için ellerindeki tüm kozları oynayacaklardı. Bu kozlardan biri de Berlin oluyordu.

Gerçekten, Batı'nın yeni bir ablukanın etkilerini, 1949'daki gibi göğüsleyebileceği düşünülemezdi. 1949'da çok daha az sayıda yarı-aç insanın beslenmesi sağlanabilmişti. Ancak 1959'da çok daha fazla sayıda insan, iyi bir beslenme ve işlerinin devamını isteyecekler; ayrıca gelişmiş bir endüstri kolu, bölgenin gereksinmelerini daha da arttıracaktı.

Böyle bir durumda, Sovyetler, gerçekten çatışma değil barış istediklerini gösteren eylemlerde bulundular.²⁸ İlk adım olarak 10 Ocak'ta, Alman barış antlaşması konusunun hızla görüşülmeye başlaması istendi. Khrushchev'in gerçekten barış istediği anlaşılıyordu. Bunun bir kanıtı olarak Ocak ayının ilk üç haftasında Başbakan yardımcısı Mikoyan'ı ABD'ye gönderdi. Mikoyan'ın ABD'de resmi ilgililerce karşılanış biçimi ve kendisine uygulanan işlemler, bazı Amerikalı gazetecilerce bile kınandı. Buna karşılık Mikoyan, Sovyetlerin iki kutuplu bir dünya yaratmak istemediklerini belirtiyor ve «kapitalizm vardır ve Amerika'da önemli, ciddi başarılar sağlamıştır» diyebiliyordu. 23 Ocak'ta ABD'den ayrılan Mikoyan, Dulles'a yolladığı veda mesajında soğuk savaşın sona erdirilmesini istiyordu.

Sovyetlerin bu tutumu karşısında Batılılar zirve toplantısını kabul etme eğilimi gösterdiler. Bu eğilim karşısında Khrushchev de ultimatoma niteliğindeki tutumundan dönüş yaptı. İlk adım olarak 11 Mayıs 1959'da Cenevre'de bir dış işleri bakanları konferansı düzenlendi. Bir zirve niteliğinde olmayan bu görüşmelerin ikinci

(28) *Ibid.*, s. 952-953.

yarısında Khrushchev ABD'ye gideceğini açıkladı. Bu ziyaret 1959 Eylül'ünde gerçekleşti. Eisenhower buradaki görüşmelerde Khrushchev'e bir zirve toplantısı sözü veriyor ve iki önder arasında Berlin konusunda bir «ara» çözüme varmak için yapılacak görüşmelerin bir ultimatoma baskısından kurtulmuş olarak gerçekleştirilmesi kararlaştırılıyordu. Bu ziyaret sonunda Eisenhower SSCB'ye davet ediliyor ve zirve görüşmesinin 16 Mayıs 1960'da Paris'te yapılması kararlaştırılıyordu.

Sovyetlerin Berlin konusundaki baskıları böylece hafiflemişken, 1960 Mayısının başında «U-2 olayı» patlak verdi. Bu olay üzerine Khrushchev Batıya karşı yeniden sert bir tutum takınarak hem 16 Mayıs'ta yapılması kararlaştırılan zirve toplantısını, hem de ABD Başkanının SSCB'yi ziyaretini tehlikede gördüğünü belirtti. Böylece zirve görüşmesi suya düşüyor ve SSCB 1960'ın ikinci yarısında yeniden Batı Berlin'e olan ulaşım yollarını söz konusu ederek Berlin konusundaki baskılarını yineliyordu.

26 Eylül 1960'da SSCB, Batılı devletlere gönderdiği notada Berlin'e olan ulaşım ile ilgili bir dört devlet anlaşmasının mevcut bulunmadığını öne sürüyordu. Aynı zamanda, Sovyet hükümeti, 1949 New York anlaşmasının Almanya'nın işgali sırasında gerçekleştirildiğini ve o dönemde dört işgalci devletin Berlin'e ulaşım konusunu aralarında düzenlemelerinin doğal olduğunu belirtiyordu. Oysa, SSCB'ye göre, «iki Alman devleti kurulduktan sonra, bu sorunlar, bu Alman devletlerinin yetkisi içine girmiş bulunmaktadır».²⁹

Eylül sonunda Federal devlet vatandaşları, önce üç gün, sonra da süresiz olarak Doğu Berlin'e girmekten alıkonulmaya başladılar. 1961 Haziran'ında Viyana'daki Kennedy-Khrushchev görüşmesi çok sert bir havada geçti ve Khrushchev altı aylık süreyi yeniden söz konusu ederek ultimatoma yeniledi. Artık Berlin konusunda iki taraf da sert tutumlar takınmaktan çekinmiyorlardı. Khrushchev her fırsatta bir çekirdekli savaşın tehlikelerinden söz ediyor, hatta bunu Batılı büyükelçilere de belirtiyordu.³⁰ Kennedy ise yaptığı dramatik konuşmalarla Amerikan kamuoyunda yeni bir *Pearl Harbor* havası yaratıyor ve ABD kongresi silâhlı kuvvetlerin sayısal ve malî gücünü arttırma yolunda kararlar alıyordu.³¹ ABD Hükümeti de bütün «Doğu Bloku» ülkelerine ambargo uygulama

(29) GDR Documents, Ministry of Foreign Affairs, Dresden, 1964, s. 120-121.

(30) Heller, op. cit., s. 17.

(31) Ibid., s. 19.

kararının alınmasının düşünüldüğünü açıklıyordu. SSCB ise nükleer denemelere başlamıştı. İşte bu ortam içerisinde 1961 Ağustos'una gelindiğinde Berlin Bunalımı doruğuna varmıştı.

C — Berlin Duvarı ve Sonuçları :

6 Temmuz 1961'de DAC Halk Meclisince kabul edilen «Alman Barış Planı»nda, Batı Berlin'in bir «serbest kent» statüsüne kavuşturulması ve casusluk, propaganda ve militarist-faşist örgütlerden, eylemlerden arındırılması isteniyordu.³² 11 Ağustos'ta, DAC Dışişleri Bakanı Yardımcısı Boly, askerden arındırılmış Batı Berlin «serbest kent»inin kendi kaderini saptama hakkına ilişmeyeceklerini ve buradaki ekonomik-toplumsal sistemi değiştirme çabası göstermeyeceklerini söylüyordu.³³

12 Ağustos 1961'de Varşova Paktı üyesi devletler bir bildiri ile, DAC'ye, Batı Berlin'in DAC ile olan sınırlarında bazı tedbirler alınmasını önerdiler. Batılı devletlerin Batı Berlin sınırını açık tutan DAC'nin iyi niyetini kötüye kullanması üzerine böyle önlemlerin alınmasının gerekli olduğunu belirten Varşova Paktı üyeleri, Batı Berlin-DAC sınırında güvenlik önlemleri ve denetimin artırılması gerektiğini kararlaştırmışlardı. Almanya ile bir barış anlaşması gerçekleşinceye ve dolayısıyla da güncel sorunlar ortadan kalkıncaya dek, bu tedbirlerin sürdürülmesi gerektiği de, bildiriye yer alıyordu. Aynı gün, DAC Bakanlar Kurulu, DAC-Batı Berlin sınırında yeni güvenlik önlemlerinin alınacağını açıklayan bir bildiri yayınladı.³⁴ Bu bildiriye göre :

- 1 — DAC'ye karşı yöneltilen bozguncu eylemlerin yuvası durumuna gelmiş bulunan Batı Berlin sınırında güvenlik ve denetim önlemleri arttırılacak;
- 2 — DAC vatandaşları, Batı Berlin'e ancak özel izinle geçebilecekler;
- 3 — Batı Berlin'in «barışçı» vatandaşları, yalnızca kimliklerini göstererek Doğu'ya geçebilecekler. Buna karşılık «revanchist» politikacıların ve «Batı Alman militarizminin» temsilcilerinin DAC başkentine girişlerine izin verilmeyecek;

(32) GDR Documents, s. 128-129.

(33) Ibid., s. 129-130

(34) İki bildiri için bkz: Ibid., s. 131-134.

- 4 — Bu önlemler, yabancı uyrukluların DAC'a giriş biçim ve koşullarını değiştirmeyecek;

ve,

- 5 — Berlin'den Batı Almanya'ya DAC topraklarından olan ulaşım için yeni bir düzenleme getirilmeyecekti.

13 Ağustos 1961 sabahı, Demokratik Alman Cumhuriyeti Halk Polisi, Halk Ordusu ve işçi birlikleri, doğu-batı Berlin sınırını kapatarak tel örgü çekimine başladılar. 23 Ağustos'ta Batı Berlin'lilerin Doğu Berlin'e geçişi yasaklandı ve giriş çıkış kapılarının sayısı 7'ye indirildi. Bu arada yeni bir ablukanın gelmesinden korkan Batı Berlin'liler paniğe kapılarak yiyecek stoku yapmaya başladılar. Bu paniğe karşı şehir yöneticileri tedbir almak zorunda kaldılar. Aslında Batı Berlin'in 1948'deki durumu artık değişmişti: Batı Berlin kendi hizmetlerini görebilecek yeterli tesisin bulunduğu bir kent durumundaydı. Tel örgü çekiminden sonra doğu-batı Berlin sınırında bir duvar yapılmaya başlandı.

ABD ve diğer batılılar «duvar»ı protesto ettiler. General Clay ve Başkan Yardımcısı Johnson, Batı Berlin'e geldiler. Ayrıca yeni bir Amerikan savaş birliği Batı Berlin'e gönderildi.³⁵ Artık Berlin ve Almanya sınırlarındaki ABD ve SSCB birlikleri tam anlamıyla karşı-karşıya idiler. 1961 baharında ABD, artık SSCB'nin roket üstünlüğünün kalmadığını biliyordu. Fakat bu kez de Avrupa'daki konvansiyonel güç dengesi bakımından Batı geri kalmış durumdaydı. Bu, özellikle Berlin sorunu çerçevesinde, Berlin'in Batılılara göre olumsuz coğrafi durumu bakımından kendisini gösteriyordu. Ayrıca «SSCB'nin Berlin duvarına çekinmeden icazet verebilmesi, dünyadaki yankılarına aldırılmadan askeri girişimlerde bulunabileceği»³⁶ izlenimini de veriyordu.

Batılılar, yukarıda sözü edilen bu olumsuz etkenlerin zorlamasıyla Sovyetlerle çeşitli uluslararası konuları görüşmeye yanaşır göründüler. Ekim'de Kennedy ile Sovyet Dışişleri Bakanı Andrei Gromiko arasında Avrupa güvenliği, silâhsızlanma, Almanya ve Berlin konuları görüşülmeye başlandı. Ancak, Sovyetler Birliği bir zirve toplantısı dışında hiç bir yerde kesin kararlara varmak istemiyordu.

(35) Batılı devletlerin notaları için bkz: **Documents on Berlin**, s. 279-280; ayrıca bkz: Heller, **op. cit.**, s. 49.

(36) **The Berlin Question**, s. 39.

Demokratik Alman Cumhuriyeti açısından, Berlin Duvarının çekilmesi önemli bir sonuç doğuruyor ve «işgücü gediği» büyük ölçüde kapanmış oluyordu. Duvarın çekilmesine dek doğudan batıya, çoğunluğu en üretici çağda ve mesleklerinde usta kişiler olan üç milyona yakın kişi geçmişti.³⁷

Ayrıca Federal Almanya'nın Demokratik Almanya'ya karşı yürüttüğü politikada da zorunlu bir değişiklik oluyordu. DAC'ni tanımanın Federal Devlet'e karşı «düşmanca bir politika» izlemek olduğunu kabullenen *Hallstein Doktrini* artık önemini yitiriyor ve Demokratik Alman Cumhuriyeti ile diplomatik tanıma düzeyi altında da olsa ilişkiler kurmak zorunluluğu beliriyordu.³⁸

1961 sonbaharına gelindiğinde Avrupa dışı çatışmaların önem kazanması nedeniyle Berlin konusu önemini yitirmeğe başlıyordu.

V — YUMUŞAMA DÖNEMİNDE BERLİN SORUNU (1962-1970)

A — Avrupa Dışı Çatışmalar ve Berlin Sorununa Etkileri :

1961 yılı içinde uluslararası çatışma noktaları Avrupa dışına çıkma yoluna girmişti. Çin Halk Cumhuriyeti bir nükleer güç olma isteğindeyken, SSCB buna kesinlikle karşı idi. 1961 Ekimindeki SSCB Komünist Partisi 22. Kongresinde Çin-Sovyet anlaşmazlığı doruğuna vardı. Artık Sovyetler, Çin ile kopmayı önleme çabaları içine giriyor ve Berlin konusu önemini yitirmeye başlıyordu. Aynı Kongrede SSCB Batılılara bir zeytin dalı uzatıyor ve Gromiko «... Batının bazı fedakârlıkları ile, Berlin gibi küçük pürüzlerin SSCB-ABD barışçı yaklaşımına engel olmayacağını...» belirtiyordu.³⁹

1962 yılının ikinci yarısı yeni bir uluslararası çatışmayı getirdi. Ekim ortasında ABD, SSCB'yi Küba'yı çekirdekli silâhları için bir üs durumuna sokmakla suçladı. Dünya daha önce görülmemiş nitelikte bir güç çatışmasının eşiğine geldi. Fakat Küba'dan Sovyet füzeleri söküldükten sonra, uluslararası alanda bir yumuşama dönemine girildi. Bu yumuşama döneminde, Sovyetlerin eskidenberi istedikleri «zirve» için, baskı kullanmaktan başka yolları denemeleri doğal olacaktı.

(37) Ulam, *op. cit.*, s. 654.

(38) Böyle bir yorum için ayrıca bkz: Karl E. Birnbaum, **Peace in Europe, East-West Relations 1966-1968 and the Prospects for a European Settlement**, London, Oxford Un. Press, 1970, s. 28.

(39) Ulam, *op. cit.*, s. 657.

Aslında, SSCB liderlerine göre Berlin, sadece, Batıyı ortak sorunların konuşulması için bir masaya oturtmak konusunda bir araçtı. Yine Berlin, Federal Almanya'nın çekirdekli silâhlara sahip olmasına karşı sağlam bir güvenceydi. Böylece Berlin sorunu, 1962'de «nükleer silâhların yayılmasını önleme» konusu ile iç içe girmiş oluyordu. 1963'de denemeleri durdurma (kısmî) anlaşması yapılırken, SSCB, Çin tarafından, Çin'in çekirdekli silâhlara sahip olmasını önlemeğe çalışıp başaramamakla suçlanıyordu. Buna, «Federal Almanya'nın da nükleer silâhlara sahip olmasını önleme» amacını eklersek doğru olur. Federal Almanya'nın anlaşmayı imzalamasıyla SSCB bu amacını gerçekleştirmişti. Böylece, bir yumuşama devresine girildikten sonra Avrupa gelişmelerinin de olumlu etkisiyle, Berlin sorunu konusunda olumlu bir çözüme ulaşılmasını beklemek hatalı olmazdı.

B — Avrupa Gelişmeleri ve Berlin Sorunu :

Yumuşama döneminde, SSCB, artık ilgisini Avrupa'da yumuşamanın sağlanlaştırılması, kurumsallaştırılması konusunda yoğunlaştırmıştı. Sovyet istekleri artık bir Avrupa Güvenlik Konferansı toplanması ve bundan sonra da iki uluslararası blok içinde karşılıklı güç indirimi konularının görüşülmesi yolundaydı.

Artık Batı Avrupa da olumlu gelişmeler içine girmişti. 1957 de Roma Antlaşmasıyla temelleri atılan AET ve EURATOM, 1962 sonrasında bir Avrupa Birliği çabasına yol açmış ve bu çaba, AET'nin gittikçe artan ekonomik başarısından güç almıştı. Ayrıca, De Gaulle, düşünülenin tersine, «Avrupa Bütünleşmesi» yolunda olumlu bir tutum takınmıştı.

Federal Almanya'da 1961'de *Hallstein Doktrinin* son bulmasından sonra, Schröder dış politikası içinde doğu blokuyla ve Demokratik Alman Cumhuriyeti'yle yüzeysel ilişkiler kurulmaya başlanmıştı. Fakat Federal Alman dış politikasında olumlu sonuçlar doğuracak asıl önemli değişiklik 1966 Aralık Büyük Koalisyonunda Willy Brandt'ın dışişleri bakanı olmasıyla gerçekleşmiştir. Brandt, önce kuvvet, sonra yumuşama yerine; önce yumuşamaya uygun bir politika izlemeyi uygun bulmuştur. Brandt'ın doğu politikasının (*ostpolitik*) ana çizgileri; Moskova ile bir «diyalog» içine girilmesi, Doğu Avrupa devletleriyle ilişkileri normalleştirme ve nihayet, Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni «eşit bir ünite» olarak kabul etme yönünde olmuştur. Ayrıca, Brandt, dünya barışı için Avrupa'nın eko-

nomik ve siyasal bütünleşmesini mutlaka gerekli görmüştür.⁴⁰ Ayrıca, Federal Almanya'nın Doğu Avrupa ülkeleriyle gittikçe gelişmekte olan ticarî ilişkileri, «*Ostpolitik*»i hızlandıran bir etki yapmaktaydı.

1966 Aralığında, ilk kez Federal Hükümet dış politika programında SSCB yer alıyordu ve Brandt, SSCB ile iyi ilişkiler kurmanın Doğu Avrupa devletleriyle iyi ilişkiler kurmaktan ayrılamayacağını düşünüyordu.⁴¹ 1967 başında Brandt Romanya'yı ziyaret ediyor ve 1968 başında da Yugoslavya ile 1957'de kesilen diplomatik ilişkiler yeniden kuruluyordu. 1967 ve 1968, Federal Almanya'nın Doğu Avrupa ülkeleriyle, özellikle Romanya ve Çekoslovakya ile yoğun ticarî ilişkiler içine girdiği yıllar oldu.

1962 sonrasında, Berlin konusunda ciddi bir çatışma olmadı. Sadece, 1965 Nisanında ve 1969 Martında Federal *Bundestag*'ın Batı Berlin'de toplanması Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin protestolarına yol açtı.⁴²

1969 sonbaharında Brandt'ın şansölye olmasından sonra Federal Devletin doğu bloku ile daha iyi ilişkiler içine girmesi kolaylaşmıştı. Kasımda Federal Almanya ile SSCB arasında «karşılıklı kuvvet kullanımının yasaklanması»na ilişkin görüşmeler başladı. 1970 Şubatında da Polonya-Federal Almanya bir antlaşma için görüşmelere başladılar.

1970 Ağustos'una deksüren görüşmeler sonunda, 7 Ağustos'ta SSCB ile Federal Almanya arasında bir antlaşma parafe edildi. 12 Ağustos'ta Moskova'da SSCB ve Federal Almanya Dışişleri Bakanları ve devlet başkanlarınca imzalandı. Antlaşmaya göre⁴³:

İki devlet, Avrupa'da durumun normalleştirilmesini ve tüm Avrupa devletleri arasında barışçı ilişkiler kurulmasını öngörüyorlardı. İki devlet, ayrıca, aralarındaki uyuşmazlıkları, güç kullanımına başvurmadan, barışçı yollardan çözümlenmeyi kabul ediyorlardı. Antlaşmayla, Avrupa'daki sınırların, özellikle Polonya - DAC ve DAC-Federal Almanya sınırlarını tartışılmaz kabulü de gerçekleştirili-

(40) Willy Brandt, *A Peace Policy for Europe*, New York, 1969, passim.

(41) *Ibid.*, s. 104.

(42) R. Dahrendorf, «Bonn After Twenty Years», *The World Today*, Vol. 25, No. 4 (April 1969), s. 165.

(43) Antlaşma metni için bkz: Presse and Information Office, F.R. Germany, *Documentation Relating to the Federal Government's Policy of Détente*, Bonn, 1974, s. 13-15.

yordu. Antlaşma imzalanmadan önce, Federal Almanya, üç Batılı devlete birer nota göndererek, söz konusu antlaşmanın, dört devletin (ABD, Fransa, İngiltere ve SSCB) Almanya'nın tümüne ve özel bir alan olarak da Berlin'e ilişkin haklarına ve sorumluluklarına hâlel getirmeyeceğini belirtti.⁴⁴

27 Aralık 1970'de Polonya ile Federal Almanya'nın imzaladığı antlaşma da, benzer notaların Batılı devletlere gönderilmesinden sonra yapıldı.⁴⁵ Federal Almanya, SSCB ve Polonya ile imzaladığı antlaşmaları, Berlin konusunda bir çözüme varılmadıkça onaylamak niyetinde değildi.⁴⁶

Batılılarca, Batı Berlin'in siyasal ve askeri durumundan başka, ekonomik durumu da endişe verici idi. Batı Berlin'deki kötü dağılımlı nüfus pramidi, işgücü azlığı, büyük endüstri kuruluşlarının Federal Devlet topraklarına kaçıışı ve «doğu»nun Batı Berlin'e uyguladığı kısıtlamalar, bu endişeleri doğuruyordu.⁴⁷ Aslında, Berlin'e sermayeyi çeken başlıca etken, burada yatırımların vergiden tasarruf ve çok kez de vergi kaçakçılığı için elverişli olmasıydı. 1968'de 4.3 milyar marklık vergi muafiyeti ve Batı Berlin'e olan yatırımların % 85'i Federal bütçeden sağlanmıştı. Bütün bunlara karşın, yine de Batı Berlin'de özlenen sermaye birikimi sağlanamamıştı. Batı Berlin ticaretinin % 99'u hala Federal Almanya ile oluyordu.

Böylece batılıların Berlin konusundaki politikalarını, büyük ölçüde temelde yatan ekonomik nedenler oluşturuyordu. Batı Berlin'in bozuk ekonomisinin düzelebilmesi için Batılıların düşündükleri çözüm yolu «ulaşım yolları» sorununun kesin bir çözüme bağlanması, doğunun uyguladığı ekonomik kısıtlamaların kaldırılması ve Batı Berlin'in *de facto* olarak Federal Almanya içinde sayılmasını sağlamak yönündeydi.

SSCB açısından ise, Çekoslovakya'da durumun sağlamlaştırılmasından, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin hızlı ve köklü bir ekonomik gelişimi başarılmasından⁴⁸ ve Federal Almanya ile bir antlaşmanın yapılmasından sonra, artık Avrupa'da *status quo* endişeleri kalmıyordu. Artık SSCB için Avrupa Güvenlik Konferansının

(44) Bkz: *Ibid.*, s. 17-19.

(45) Bkz: *Ibid.*, s. 24-28.

(46) Bkz: *Le Monde*, 4 Sept. 1971'de Michel Tatu'nun yorumu.

(47) Dieter Mahncke, «In Search for Modus Vivendi for Berlin», *The World Today*, Vol. 26, No. 4 (April 1970), s. 137-146.

(48) Bkz: W. Hengen, *The Muted Revolution*, New York, Alfred A. Knopf, 1966, *passim*.

toplanması ve arkasından Avrupa İşbirliği'nin kurulup ,karşılıklı güç indiriminin sağlanması önemliydi. Ancak, NATO yetkili organlarınca, SSCB'nin Berlin konusundaki tutumunun Avrupa barışı konusundaki niyetlerine bir ölçek olarak kabul edildiği belirtiliyordu. Yani, Batılılarca, SSCB, Avrupa barışı konusundaki niyetlerinde ciddi ise, ilk önce Berlin konusunda bir çözüme yanaşmalıydı. Ayrıca, SSCB'ne göre, Demokratik Alman Cumhuriyeti açısından da, Batı Berlin'in bir anlaşmazlık noktası olarak kalması sakıncalı olurdu.

İşte, bütün bu elverişli koşullar, 1971'de Berlin konusunda ayrıntılı düzenlemelere varılmasını kolaylaştırıyordu.

VI — 1971 VE 1972 DÜZENLEMELERİ

1970 başından beri, dört devlet (ABD, SSCB, İngiltere, Fransa) arasında, Berlin konusunda görüşmelerin başlatılması için çalışmalar vardı. 26 Mart 1970'de dördü görüşmelere başlandı. Görüşmeler, Batı Berlin'deki eski Müttefik Kontrol Konseyi binasında yapılıyordu. Görüşmeler için burasının seçilmiş olması, iki tarafın da niyetlerine uygundu: Batılılar Berlin'in dördü idaresi konusunda dikkati çekmek; Sovyetler ise, yalnızca Batı Berlin'in durumunu söz konusu etmek eğiliminde idiler.

1944-45 anlaşmaları, ulaşım konusunda hiç bir düzenleme getirmemişti. Zaten Berlin sorununun düğümü de buradadır. Bu yüzden, görüşmelerin sonuna dek bu konuda tartışmalar olmuştur.

23 Ağustos 1971'de, yani 16 aydan fazla süren, 33 oturumluk görüşmeler sonunda, dört devlet, Berlin konusunda anlaşmaya vardı. 3 Eylül'de ise, İngiliz, Fransız, Amerikan ve Sovyet Büyükelçileri, dördü anlaşmayı imzaladılar.⁴⁹ Anlaşma, üç kısımdan, dört ekten, dördü sonuç protokolundan, üç Batılı devletin anlaşmanın getirdiği değişiklikleri Federal Almanya'ya bildiren notasından ve Batı Berlin'lilerin pasaport, vize durumlarını ve SSCB'nin Batı Berlin'de bulunduracağı konsoloslukla ilgili hükümleri kapsayan iki maddeden meydana geliyordu.

Anlaşma ile şu konular düzenleniyordu :

(49) Anlaşma metni için bakınız: **The Times**, (4 Sept. 1971). Anlaşma ile ilgili ayrıntılı bir yorum için bkz: Dieter Mahnoke, «The Berlin Agreement: Balance and Prospects, **The World Today**, Vol. 27, No. 12 (Dec. 1971), s. 511-521.

- 1 — Berlin bölgesinin hukukî statüsü söz konusu edilmeden, bu bölgede *status quo*'nun korunacağı kabul ediliyor; «bu bölgede tek yanlı olarak mevcut durum değiştirilmeyecektir» deniliyordu (I. Kısım ,4. Madde). Fakat «Berlin» deyimini ile Berlin'in tümünün ya da yalnız Batı Berlin'in anlaşılması konusunda anlaşmazlık olduğundan olduğundan, sadece, «sözü geçen bölge» gibi deyişler kullanılıyordu.
- 2 — Kısım II, paragraf B'de ve Ek II'de; Batı Berlin'in (*de facto* olarak) Federal Almanya ile olan fiili bağları kabul edilmekle birlikte, üç Batılı devlet, Batı Berlin'in Federal Devlet'in toprakları içinde olmadığını ve onun tarafından yönetilmediği belirtiyorlardı. Buna karşılık Sovyetler Birliği, Federal Almanya'nın Batı Berlin'de bazı kent hizmetlerini sağlamasını ve Berlin'lilerin çıkarlarının uluslararası kuruluş veya konferanslarda Federal devletçe temsil edilmesini kabul ediyordu (*status* ve güvenlik konuları dışında). Ayrıca anlaşmaya göre, Batı Berlin'liler, «3 Eylül 1971 Anlaşmasına uygun olmak koşulu ile,» Federal Alman pasaportu taşıyabilecek ve diğer ülkelerin vatandaşları ile aynı koşullar altında Doğu Berlin veya Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni ziyaret edebileceklerdi.
- 3 — Eski Sovyet iddiası, bağımsız Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin topraklarından geçen Federal Alman-Batı Berlin ulaşımını denetleyebileceği yönünde iken, artık, *kesintisiz sivil ulaşımın* SSCB tarafından *garanti* edildiği belirtiliyordu. Ayrıca SSCB, ulaşım dışında, Federal Alman-Batı Berlin bağlarının da güçlendirilmesini kabul ediyordu. Karşılığında da, artık, Batı Berlin'in Federal Almanya'nın bir parçası olduğu yolunda süregelen gösterilere son verilmesi konusunda anlaşmaya varılıyordu. Yani, Federal Almanya, *Bundestag*, *Bundersat* yıllık toplantıları, Federal Şansölye seçimi gibi resmî olarak kendisini ilgilendiren konularda Batı Berlin'i kullanmayacaktı.

Ulaşım konusunun ana çizgileri Anlaşmanın Ek I Bölümünde yer alıyordu; ancak bu konudaki teknik ayrıntıların «Almanlar arası» görüşmelerle düzenlenmesi kabul ediliyordu. Federal Almanya ile Demokratik Alman Cumhuriyeti arasında 6 Eylül'de başlayan bu konudaki görüşmeler, Aralık ayında sonuçlanmış, ulaşımın ayrıntıları da düzenlenmiştir.

17 Aralık 1971'de Demokratik Alman Cumhuriyeti ile Batı Berlin Senatosu arasında yapılan bir anlaşmayla, Federal Almanya-Batı Berlin ulaşımı konusu çözüme bağlanmış ve Batı Berlinlilere, D.A.C.'de 30 gün kalabilme hakkı tanınmıştır.⁵⁰

1972 yılı, Federal Almanya'da iktidar-muhalefet çekişmesinin dış politika konularında yoğunlaştığı bir yıl olmuştur. Bunun nedenleri olarak, bu yılın seçimlerden bir önceki yıl olması ve SSCB, Polonya Antlaşmalarının onaylanmayı beklemesi düşünülebilir.⁵¹ Buna karşın, DAC ile Federal Almanya arasında, 1972 sonunda bir antlaşma imzalanabilmiştir.

21 Aralık 1972'de imzalanan DAC-Federal Alman Antlaşması ile iki devlet arasındaki ilişkiler düzenlenirken bir yandan da taraflar, SSCB, ABD, İngiltere ve Fransa'ya, bu antlaşmanın daha önce Almanya'yı ilgilendiren antlaşma ve anlaşmaları etkilemeyeceğini bildirmişlerdir. Aynı zamanda, antlaşmanın Batı Berlin'i kapsamına almasına ilişkin bir protokol de imzalanmış ve bu protokolda DAC'deki Federal Alman temsilciliğinin, Batı Berlin'i de temsil edeceği belirtilmiştir.⁵²

Böylece, «Soğuk Savaş»ın odak noktalarından biri olan, bu olayı kendi görüntüsünde somutlaştıran «Berlin Sorunu» çözüme kavuşturulmuş oluyordu. 1972 ertesinde, artık, Avrupa'da yumuşama doğrultusunda daha önemli adımlar atılabilir, yeni ve köklü düzenlemeler yapılabilirdi.

(50) Bkz: Hilary Black, «The East-West German Treaty», *The World Today* Vol. 28, No. 12 (Dec. 1972), s. 512-513.

(51) Bkz: *Ibid*, s. 513-514.

(52) Antlaşma, notalar ve protokol için bkz: *Treaty on the Basis of Relations between the Federal Republic of Germany and the German Democratic Republic*, Bonn, Press and Inf. Office of the Govnt. of the Fed. Rep. of Germany, 1973, s. 5-24.